

Sárfi István

Türr István rendkívüli élete

Hivatásos katona, akit kétszer halálra ítélték, forradalmár, összeesküvő, szabadságharcos, aki királyokkal parolázott és egy császárral került rokonságba, diplomata, hadvezér és emberbarát, alkotó mérnök – ez volt Türr István. 1825-ben született Baján, jómódú szülöktől. Jófejű gyermek volt, de a tanulás nem nagyon érdekelt. Bár szülei taníttatni akarták, a gimnáziumot abba kellett hagynia, mert édesapja halála után a család anyagilag tönkrement. István elszegődött molnárlégénynek, aztán lakatosinas lett, végül 19 éves korában katonának állt be. A hadseregnél gyorsan haladt a ranglétrán, káplár, őrmester, majd

21 éves korában már hadnagy lett.

A napoleoni háborúk után a nagyhatalmak felosztották Európát. A mai Itália kisebb-nagyobb országok tarka összevisszasága lett, az ország északi része pedig az osztrák birodalomhoz tartozott. Itt, Lombardiában állomásozott István ezrede is. A fiatal hadnagy a hadseregben használatos német nyelv mellett olaszul is megtanult, (emellett a franciát és angolt is elsajátította) és közeli kapcsolatba került a helyi lakósággal. Így szerzett tudomást az osztrák elnyomás ellen kibontakozó szabadság mozgalmakról.

1848 európai forradalmi Lombardiában is nyugtalanságot okoztak. A forrongás napról napra erősödött, de ennek reakciójaként nőtt az osztrák elnyomás, a kegyetlen megtorlások napirenden voltak. Türr hadnagy kezdte szégyelleni a császár egyenruháját. Miután hiába kérte áthelyezését Magyarországra, és látta a napirenden lévő osztrák kilengéseket, tettekre határozta el magát. Titokban felvette a kapcsolatot a Ticino folyó túlsó partján lévő piemonti olasz ezreddel, és összehozta a magyar katonákat, egy színlelt rohamot intézett a híd túlsó oldalán lévő „ellenség” ellen, amely tárt karokkal fogadta őket. Türr Istvánt az osztrák hadbíróság távollétében halálra ítélte, egy kis táblát, melyre a nevét írták, kiszögezték egy akasztófára.

1849 január 24-én a piemonti hadseregben megalakult a magyar légió, Türr István *őrnagy* parancsnoksága alatt. Piemonte és Ausztria azonban néhány hét múlva békét kötött, ezért Türr úgy határozott, hogy a légióval hazaindul Magyarországra és csatlakozik a forradalmi honvédséghez. Svájcban keresztülhaladva beleszórtak két német állam, Baden és Poroszország háborújába. A badeni kormány Türr segítségét kérte és még két ezredet is rendelkezésére bocsátott. A po-

rosz túlerő ellen három hétig sikeresen védték a Rajna vonalát, de végül vissza kellett vonulni Svájcba. Itt értesültek arról, hogy az orosz hadsereg segítségével Ausztria leverte a magyar szabadságharcot.

Türr ekkor feloszlatta a légiót és visszatért olasz földre, ahol ismét uralkodott a reakció. Piemont békét kötött az osztrákokkal, a pápa, aki néhány hónapja áruhában megszökött Rómából, visszatért az egyházi állam élére, a nápolyi királyságot a Bourbonok uralták. Türr csatlakozott a földalatti szabadságmozgalmakhoz, Garibaldival és Mazzinivel együtt szervezte az ellenállást Ausztria ellen. Nyelvtudása miatt titkos diplomáciai feladatokat is ellátott, hol Párisban, hol Londonban bukkant fel váratlanul. Felvette a kapcsolatot az európai magyar emigrációval is. Fáradhatatlanul dolgozott az osztrák császárság gyengítésén, hogy ezzel Magyarország nagyobb függetlenséget nyerjen. 1853 februárjában Türr egy felkelést próbált kirobbantani Páviában, de a csendőrség elfogta és bírói ítélettel deportálták az akkor török fennhatóság alatt álló Tuniszba.

Érkezésekor már bejárta a hír a világot: kitört a krími háború. Hadviselő felek egyrészt az oroszok, másrészt a törökök voltak, ez utóbbiak angol és francia segítséget kaptak. Türr Tuniszban összebarátkozott az angol konzullal, aki személyesen beajánlotta őt az angol főparancsnokságnál. Máltába utazott, ahol ezredesi rangban bevették a brit hadseregbe. Már egyenruhában ment Krimbe, ahol csatlakozott a harcoló csapatokhoz. A háborúban alaposan kivette részét, mellette sok magyar önkéntes is harcolt a gyűlölt oroszok ellen.

A háború vége felé Türr ezredest elküldték lovakat vásárolni Bukarestbe, ahol akkor volt egy osztrák helyőrség is. Itt az utcán találkozott egy régi tiszttársával, akivel Lombardiában együtt szolgált. Barátságosan üdvözölték egymást és Türr estére meghívta szállására Hauser kapitányt. Az meg is jelent hat fegyveres katonával együtt és emelt hangon közölte: Őfelsége a császár nevében letartóztatom önt, mint katonaszökevényt. Türrt láncra verve vitték el, de annyi ideje volt, hogy szállodabeli angol szomszédjának elmondta, ami történt. Végül Brassóban, a várban indult el ellene a hadbírósaági tárgyalás, ami hetekig tartott, ezalatt földalatti börtönben, magánzárkában tartották. 1857 tavaszán került sor az ítélelhozzatalra. A hadbíró tanács elnöke komoly hangon olvasta a ítéletet: Türr István katonaszökevényt halálra és javai elkobzására ítéljük – majd egy pillanatnyi szünet után folytatta: Őfelsége a császár azonban különös jóindulattal kegyelemben részesíti, de birodalma területéről örökre kitiltja. Ha visszatér, a halálos ítélet végrehajtandó. Másnap már útba is indították Trieszt felé, ahonnét hajóval az akkor angol birtokban lévő Korfu szigetére vitték. A kormányzó személyesen fogadta és elmondta: Nagybritannia nem tűrheti, hogy egy tisztjét letartóztassák, ezért Viktória királynő levélben tiltakozott az osztrák császárnál és követelte szabadon bocsátását.

A krími háború befejezése után is még sokáig maradt egy nemzetközi társaság – diplomaták, katonák, szakértők – Isztambulban. Türr is ide tért vissza. A fiatal, daliás ezredes hamarosan kedvence lett a „high society”-nek. Itt ismerkedett össze Ferdinand Lesseps-el, aki lelkesen ismertette nagy tervét, a szuezi csatorna megépítését. Akkor még nem gondolta, hogy a távoli jövőben ő is hasonló tervekkel fog foglalkozni.

Időközben az olasz szabadságmozgalom is megerősödött. A cél most már az egységes Itália megteremtése lett. 1859-ben kiéleződött a helyzet Piemonte és Ausztria között. Cavour miniszterelnök megnyerte a francia császár támogatását. III. Napoleon Párisban fogadta Kossuthot és elismerte a Magyar Nemzeti Direktóriumot mint Magyarország törvényes képviselőjét. Türr kilépett az angol hadseregből és felajánlotta szolgálataát Garibaldi fővezérnek. A háború hamarosan elindult. Az

osztrákok kezdeti sikereket értek el, de Türr, aki az alpesi vadászok parancsnoka lett, a hegyeken keresztül a hátukba került és ezzel megfordította a hadihelyzetet. Garibaldi egyik vezérkari tisztje így írt: „A mi első vonalunk már kritikus helyzetbe került, amikor Türr vadászai élén lovagolva kivont karddal rárontott az ellenségre, melyet rendezetlen visszavonulásra kényszerített.” Türr derekasan résztvett ebben a háborúban, rászolgált a „l'intrepido ungherese” (rettenhetetlen magyar) névre. A piemonti-francia egyesült hadsereg elfoglalta Milánót és a solferinói csatában megverte az osztrák sereget. Ekkor azonban III. Napoleon meglepetésszerűen békét kötött Ferenc József császárral. Piemonte megkapta ugyan Lombardiát, de Ausztria továbbra is megtartotta Velencét és környékét. A villafrancai béke után így Észak-Olaszország egy része osztrák uralom alatt maradt, az ország közepén az egyházi államot a pápa korlátlan hatalommal kormányozta, Szicília és az olasz félsziget déli része a Bourbonok nápolyi királysága volt. Egyedül Piemont, Viktor Emanuel királlyal az élén, képviselte az olasz nemzeti államot.

A két forradalmár, Mazzini és Garibaldi nem adta fel Itália egyesítésének gondolatát. Mazzini Sziciliában szervezte az ellenállást helyi felkelések kirobbantásával, Garibaldi pedig Genovában kezdett önkénteseket toborozni egy fegyveres invázióhoz. Türr István és számos emigrációban élő magyar csatlakozott a mozgalomhoz. Viktor Emanuel király és miniszterelnöke félt a nemzetközi bonyodalmaktól és tartott a republikánus felkelőktől, ezért nem támogatta az expedíciót. 1860 április 5-én Garibaldi és a legendás ezer vörösinges önkéntese elindult meghódítani a Bourbon királyságot. A vörösingesek két hajója május 11-én kötött ki a szicíliai Marsalában. Türr részére egy fontos feladat jutott: 50 emberrel partraszállt, elfoglalta a városházát, megszállta a távíróhivatalt és lefegyverezte a

helyőrséget. Így kezdődött 1088 vörösinges háborúja egy erős hadsereggel rendelkező 6 milliós ország ellen.

Amikor Garibaldi érkezésének híre elterjedt, ezrével csatlakoztak hozzá az emberek. Az első csatára Calatafini mellett került sor. Az ellenség katonái tömegesen adták meg magukat, őket Garibaldi rögtön besorozta a csapatába. Június 3-án elkezdődött Palermo ostroma. Itt esett el csapata élén Tüköry Lajos őrnagy, akinek nevét viseli ma is Palermo legnagyobb katonai létesítménye és egyik főutcája. Türr a város elfoglalásában fontos szerepet játszott és maga is megsebesült. Garibaldi ekkor fontos feladattal bízta meg: tárgyalni kell Viktor Emanuel királlyal, hogy nemzeti ügyként ismerje el a vörös ingesek hadjáratát. Ezt a feladatot Türr sikeresen oldotta meg. A király szolidaritást vállalt Garibaldival, aki viszont beleegyezett, hogy a jövőbeli egyesített Itália államformája királyság lesz. Cavour miniszterelnök, ismerve Türr képességeit, elküldte őt Párisba, hogy rábírra III. Napóleon császárt arra, ne támogassa a francia befolyás alatt álló nápolyi királyságot. Türr meggyőzte a francia császárt, ha nem ismeri el a szövetséges Viktor Emanuelt mint nápolyi királyt, akkor ott a radikálisok egy franciákkal ellenséges köztársaságot fognak alapítani. Ezt belátva, III. Napóleon megvonta a támogatást II. Francois nápolyi királytól.

Visszatérve Palermóba, ott már javában folyt az itáliai partraszállás előkészítése. Szeptemberben Türr az elsők között volt, akik átkeltek a messinai szoroson. A döntő csatára október 1-én Capua mellett került sor, ahol a felkelők tönkreverték a nápolyi hadsereget, II. Francois király pedig külföldre menekült. Garibaldi Türr Istvánt tábornokká és Nápoly kormányzójává nevezte ki. Viktor Emmenuel, immár mint Itália királya, ünnepélyesen bevonult Nápolyba, ahol Türr kormányzó fogadta őt és az ünneplő tömeg sorfala közt a hintója mellett lovagolt.

Hamarosan azonban fordulat állt be hősünk életében. Korábbi párisi tartózkodásai alatt, amikor a legmagasabb körökkel kapcsolatba került, megismerkedett a császár fiatal unokahúgával, Adeline Wyse Bonaparte hercegnővel. Az ismeretségből szerelem lett, Türr letette az egyenruhát, lemondott a nápolyi kormányzóságról és feleségül vette Adelinét. Ugyanakkor Viktor Emanuel érdemei elismerésül párisi nagykövetnek nevezte ki. Így kezdődött Türr István diplomáciai pályafutása.

A Türr házaspár Párisban a gazdagok életét élte. Adeline bőséges apanaszt kapott, férjét kedves sógornak szólította a császár. Palotájuk nyitva volt a korbelt ismert emberek előtt, szalonjukban Munkácsy Mihálytól Victor Hugóig mindenki megfordult, akinek neve volt. Türr azonban nyitott szemmel figyelte az európai politikát. 1862-ben elérkezettnek látta az időt egy Ausztria elleni háborúra és ilyen javaslatot tett az olasz kormánynak. Ugyanakkor a porosz „vaskancellár” Bismarck nagyméretű fegyverkezésbe kezdett, és egyesíteni akarta a kisebb-nagyobb német államokat. Az egyesítésnek Ausztria volt a legnagyobb akadálya, ezért diplomáciai hadjáratot indított. Egy háború esetén Itáliának ígérte Velencét és környékét, Kossuthal pedig tárgyalni kezdett két magyar légió felállításáról, amelyek Északról és Délről törtek volna be Magyarországra. Kérdés volt azonban Franciaország magatartása. Bismarck keresett valakit, aki bejáratos a francia és olasz leg-

felsőbb körökbe és kapcsolatai vannak a magyar emigrációval is. Természetesen ez a személy csak Türr István lehetett, és Bismarck neki küldött egy meghívót Berlinbe. Türr Viktor Emanuel meghatalmazásával elutazott Poroszországba tárgyalni Bismarckkal. A kancellár ismertette terveit Itália háborús részvétele esetére. Ezt Türr kisebb módosításokkal elfogadta. Megegyeztek két magyar légió felállításáról és Türr megígérte, minden befolyását latba veti, hogy Franciaország semleges maradjon. Az Ausztria elleni küszöbön álló háború híre Magyarországra is eljutott, ahol széltében énekeltek egy új nótát:

Tiszta az én ingem, szennyes a gatyám is,
Majd Kossuth hoz tisztát, Türr Pista meg puskát!

Megindult a háború és a poroszok váratlan gyorsasággal döntő győzelmet arattak Königrätznél 1866 július 3-án. A szervezés alatt lévő magyar légió bevetésére már nem került sor. Ausztria kénytelen volt kilépni a német szövetségből, elvesztette olaszországi területeit és mint egy jelentőségéből veszített dunai állam, Magyarországra lett utalva. Ezzel Deák Ferenc munkássága nyomán megnyílt az út a kiegyezés számára. 1867 június 8-án Budán megkoronázták Ferenc Józsefet, mint magyar királyt, és létrejött az Osztrák-Magyar Monarchia. A kiegyezés politikai amnesztiával is járt, a magyar emigráció nagyobb része hazatért, csak Kossuth és radikális hívei maradtak idegenben.

Türr mint diplomata belátta, hogy lejárt a romantikus forradalmak ideje és számolt a politikai realitásokkal. A kiegyezést, mint elérhető maximumot helyesnek tartotta. Feleségével együtt meglátogatta szülővárosát és több hetet töltött Pestbudán. Amerre járt, lelkesen ünnepelték, amikor megjelent a Nemzeti Színházban a közönség felállva üdvözölte. A pesti szállóban, ahol lakott, sorba meglátogatták őt az új kormány miniszterei. Egy étteremben állandóan fenntartott egy 25 főre terített asztalt, ahol művészek, zeneszerzők és írók találkoztak. Látogatá-

sa két hónapig tartott, ezalatt számos beszédet tartott, újságokba írt. Híres bajai beszédében mondta az emlékezetes szavakat: Magyar hazánk legyen egy gazdag, felvilágosult és békés ország.

Egy év múlva Türr ismét meglátogatta Magyarországot. Ez alkalommal Andrássy külügyminiszterrel találkozott, aki diszkréten elmondta, hogy Ferenc József szeretné őt fogadni. Türr tréfásan megkérdezte, kivel kíván beszélni a király: a szökött katonájával, vagy Viktor Emmanuel adjutánsával, vagy a francia császár sógorával? Néhány nap múlva aztán megjött a meghívó Türr István tábornok részére. Azt az embert, akit kétszer ítélték halálra és örökre kitiltottak a birodalom területéről, most udvari pompával fogadták a budai várban. A király Andrássy jelenlétében barátságosan fogadta és megköszönte a megbékélés érdekében tett fáradozását. Az udvarias szavak mögött azonban volt más szándék is. Andrássy jól tudta, hogy az új kettős monarchia politikailag elszigetelt Európában, Ferenc József ezért kifejtette, hogy szívesen látna egy közeledést Itália felé.

Türr visszatérve Firenzébe (ekkor még ez volt a főváros), beszámolt Viktor Emanuelnek a hallottakról. Hozzátette azonban, hogy egy osztrák-magyar és olasz barátsági szerződésbe be kellene vonni Franciaországot is. Ismerte ugyanis Bismarck nagyhatalmi törekvéseit és ennek ellensúlyozására kívánt létrehozni egy hármasszövetséget. A király egyetértett és Párisba küldte őt ilyen irányú tárgyalásokra. Itt azonban megdöbbenve látta, hogy III. Napoleon nem ismerte fel a politikai realitásokat. A császár úgy vélte, Poroszországgal nem kell törődni, mert Bismarck el van foglalva saját ügyeivel. Türr mint katona, nagyon jól látta a francia hadsereg felkészületlenségét is. Amikor ezt szóbahozta a francia hadügyminiszternek, az gúnyosan így válaszolt: ön kaszárnyát akar csinálni Franciaországból? Türr erre azt válaszolta: Ha nem veszi komolyan a porosz fenyegetést, akkor Franciaország temetővé válhat.

Ez a komor jóslat hamarosan bevált. 1870-ben Poroszország megtámadta Franciaországot, tönkrevverte a francia hadsereget, maga a császár is hadifogságba került. Európa képe radikálisan megváltozott. A poroszok Varseillesben kikiáltották a német császárságot, Franciaország köztársaság lett, az olaszok elfoglalták az eddig francia védelem alatt álló pápai államot és Róma lett fővárosa az egyesült Itáliának.

Az események a Türr házaspárnak is változást jelentettek. Megszűnt Adeline hercegi járadéka, bár továbbra is jólétben éltek. Türr pedig úgy határozott, visszavonul a politikától és egy olyan dologgal foglalkozik, amely újabb felkeltette érdeklődését. Párisban ugyanis jó barátságba került Lesseps Ferdinándal, akivel már Isztambulban találkozott. Türr a szuezi csatorna sikeres megépítése nyomán arra az elhatározásra jutott, hogy a magyar Alföldön megépít egy szállításra és öntözésre egyaránt alkalmas Duna-Tisza csatornát. Magyar és angol tőkével 1870-ben megalakította a Csatorna társaságot, amely az 1802-ben elkészült a Bezdántól Óbecséig húzódó Ferenc csatorna kibővítése mellett Újvidéki egy szárnyacsatornát létesített. Ezt az új létesítményt Ferenc József akarták elnevezni. Türr audienciát kért az uralkodótól, aki hozzájárult nevének használatához. Még arra is rávette a királyt, hogy az első ásonyommal személyesen indítsa el a munkákat. (A trianoni békeszerződéssel mind a Ferenc, mind a Ferenc József

csatorna Jugoszláviához került, de bejártuk Magyarországon maradt, így teljesen elvesztették jelentőségüket.)

Türr magyarországi munkássága mellett gyakran időzött Párisban. A francia köztársaságban is szívesen látott személy volt, még a becsmérléssel is kitüntették. Régi ismerőse, Lesseps felvette vele a kapcsolatot és meghívta az újonnan megalakult Panama Csatorna társaságba. Ez a létesítmény 15 ezer kilométerrel megrövidíti az utat New York és San Francisco között. A társaság képviselőiben Türr Columbiába utazott (ahová akkor Panama tartozott) és megszerezte a kormánytól a csatornaépítéshez szükséges engedélyeket. 1876-ban elindultak a munkálatok. Az építkezés nehéz terepen, trópusi viszonyok között folyt. Türr maga nem rendelkezett mérnöki tudással, de kitűnő munkatársakat választott meg, át tudta tekinteni a dolgokat és jó szervező volt. Mint a csatornatársaság igazgatója ezért vitába szállt Lessepsel, aki mély bevágásokkal, egy szintben akarta megépíteni a csatornát. Türr a többlépcsős zsilipeket javasolta, a vita hevében azt mondta Lessepsnek: itt nem a sivatagi homokban, hanem gránitsziklák között építkezünk. Mivel az érvelése nem használt, és kettőjük között egyre több surlódás keletkezett, két év múlva kilépett a társaságból. Lesseps egyre több nehézséggel nézett szembe, korrupciós ügyek is kiderültek, végül a társaság botrányos körülmények között csődbement. A panamázás azóta lett egy ismert fogalom.

A sikertelen panamai csatornaépítkezés után Türr figyelme Európára, Görögországra irányult. A 130 kilométer hosszú korintoszi öböl a szárazföld és Peloponnesos félsziget között húzódik, a kettőt csupán egy 6,3 kilométer széles földnyelv köti össze egymással. Ennek átvágására már az ókorban is gondoltak, a régi elképzelés megvalósítására a görög kormány 1869-ben pályázatot írt ki egy csatorna építésére. Erre sokáig nem akadt érdeklődő. Türr 1881-ben francia tőkével egy társaságot alapított és 99 éves koncessziót kapott a csatorna használatára. A tervet négy magyar mérnök készítette. A korintoszi csatorna építése 11 évig tartott, ma is egy látványosság. A megnyitás 1893-ban a görög királyi pár jelenlétében történt, Türr István és magyar munkatársai nevét egy emlékoszlop örökíti meg.

Érdekeskedés kedvéért kell megjegyezni, hogy 1882-ben a párisi nemzetközi hajózási kongresszuson Türr István nagyszabású oroszországi csatornatervet mutatott be. Tőkehiány miatt ezek nem kerültek megvalósításra, de a huszadik században a Szovjetunió nagyszabású csatorna építkezései pontosan követték Türr terveit.

A XIX. század végén Türr már túlhaladt 70-ik életévén és lassan visszavonult a nagyszabású munkáktól. Ő, az egykori hős katona és nyugalmazott tábornok mindinkább felismerte, hogy a német militarizmus, a francia revansztörekvés, az orosz feudalizmus és az angol imperializmus előbb-utóbb háborúhoz vezet. Gyakori felszólalásaiban, újságcikkekben kiállt az országok közti megbékélés mellett. Munkássága elismerésül megválasztották a francia béke-liga elnökévé. 1896-ban nagy szerepe volt a Budapesten megrendezett békekongresszus előkészítésében és lebonyolításában. A kongresszus Türrt választotta elnökül, az ő aláírása szerepel a világ államfőihez intézett békefelhíváson.

Türr Istvánt hosszú, sikeres élete alkonyán két sorscsapás érte: 1890-ben hosszú betegség után meghalt szeretett felesége, rá nemsokára Roul fia, aki szenvedélyes szerencsejátékos volt, hamis váltókkal fizette adósságait. Amikor ez kiderült, Türr magára vállalta a milliós követeléseket és szerényebb életvitelre rendezkedett be. Párisból a napfényes Nizzába vonult vissza, ott sokszor látták sétálni kézen fogva kis lányunokájával.

Budapesten gyakran megfordult. Résztett több kulturális intézmény munkájában, kapcsolatban volt a kor neves embereivel. Barátai és tisztelői egyre bízatták, kérték, írja meg emlékiratait, hiszen egyike volt azon kevés embernek, akik jól ismerték a XIX. század nemzetközi politikájának kulisszatitkait. Elfoglaltságára hivatkozva mindig halasztotta életrajza megírását. 83 éves korában Budapestre utazott, hogy átvegye a Ferenc József csatorna társaság tiszteletbeli elnökségét. Érkezésekor megígérte, addig nem megy el a fővárosból, amíg meg nem írja élettörténetét. Sajnos, más módon valósult meg az ígérete, mert tüdőgyulladást kapott, és egy hét múlva örökre lehunyta szemét. Így maradt örökre Budapesten - a kerepesi temetőben.

*

Sárfi István, e cikk írója a második világháborúban katonai szolgálatot teljesített, a dunántúli harcokban hadifogságba került és közel négy évet töltött a Szovjetunióban. Hazatérése után elvégezte a Műegyetemet és mérnökként a hájópítésben dolgozott. 1956-ban Norvégiába került, itt nyugdíjazásáig ugyanilyen tevékenységet folytatott. Aktívan részt vett a magyar egyesületi munkában is. Szabadidejében hadtörténelemmel és írással foglalkozik.